

ANIMACÍ TO NEKONČÍ – NEORGANIZOVANÍ NÁVŠTĚVNÍCI V PROSTŘEDÍ MUZEA A GALERIE

Marek ŠOBÁŇ

Muzeum umění Olomouc
soban@olmuart.cz

ŠOBÁŇ, Marek. *Animation is not the End - Unorganized Visitors in the Environment of Museums and Galleries*. The paper focuses on the ways of the education which are carried out without the active presence of the museum's lecturer. It's about the education of unorganized groups of children visitors, with the help of variable materials, didactical instruments, e.g. the self-serviced work lists, the interactive educational aids, or the short educational films. The article illustrates the topic on the examples of mediation of the permanent and also the short term expositions of the Olomouc Museum of Art in the year 2011.

Klíčové slová: muzeum; galerie; neorganizovaní návštěvníci

Keywords: museum; gallery; unorganized visitors

Edukace neorganizovaných návštěvníků v prostředí muzea a galerie

Na muzejní edukaci nejčastěji pohlížíme jako na záměrný vzdělávací proces za přítomnosti odborně vzdělaného muzejního pedagoga (lektora, animátora či chcete-li edukačního pracovníka). Další využití edukačního potenciálu muzeí a galerií může ovšem nastat i v čase, kdy v expozici galerijní animace a jiné lektorské programy neprobíhají. V této souvislosti mluvíme v příspěvku o *edukaci neorganizovaných návštěvníků*. Zatímco složka řízeného muzejního vzdělávání je již velmi dobře reflektována zejména v anglosaské odborné literatuře, problematika edukace neorganizovaných skupin návštěvníků bývá mnohdy trochu upozaděována. A přitom časový úsek, kdy v expozici nepracuje s veřejností muzejní pedagog, tvoří podstatnou část otevírací doby muzeí a galerií, proto určitě stojí za to se touto oblastí také zabývat.

Vyjdeme-li z praktické zkušenosti zaznamenané při běžném provozu edukačního oddělení Muzea umění Olomouc, v němž působí autor tohoto textu, můžeme říci, že při zprostředkovávání exponovaných výstavních projektů realizují zde zaměstnaní muzejní pedagogové v průměru jednu animaci denně. Tuto skutečnost dokumentuje např. nedávno uskutečněný projekt *Olomoucké baroko*, který je považován za největší výstavní událost v historii olomouckého muzejnictví a byl také podle toho patřičně medializován. Edukační oddělení muzea k němu

připravilo pestrou nabídku doprovodných programů, tedy i animací. Sečteme-li počet realizovaných animačních programů během trvání celého projektu (113) a podělíme-li toto číslo počtem dnů, kdy byla výstava přístupná veřejnosti (94 dnů mimo pondělí), dostaneme se dokonce k průměrné hodnotě 1,2 realizovaných animací za den. Tradiční délka animačních programů v Muzeu umění Olomouc nepřesahuje 90 min. Muzeum je otevřeno každý den kromě pondělí od 10:00 hod do 18:00 hod, tj. 8 hodin denně. Jednoduchým matematickým úkonem zjistíme, že během trvání zmiňované výstavy byl aktivně její edukační potenciál využíván hodinu a půl denně, zbylý čas, tj. 6 a půl hodiny se s ním záměrně možná vůbec nepracovalo. I v tomto čase mohla samozřejmě expozice posloužit výchovně vzdělávacím cílům poučených pedagogů, kteří na ni přišli se svými žáky a studenty a pracovali v ní s ujasněným záměrem. Nicméně ani takovýto osvícený pedagog nemůže ve všech ohledech suplovat práci muzejního pedagoga. Aniž bychom chtěli jakkoli přeceňovat roli těchto odborných pracovníků, podmínky a prostředky pro kvalitní zprostředkování výstavy mají nesrovnatelně příznivější než jejich kolegové ze školní praxe. Svoji představu o využití výstavy pro vzdělávací činnost konzultují přímo s autory a kurátory, dostanou se s předstihem k odborným textům ještě nevydaných katalogů, mnohdy jsou také přímými svědky zrodu celé expozice a v ideálním případě mohou svými podněty z muzejně pedagogického hlediska ovlivnit i koncepci celé výstavy. Je tedy především na nich, aby hledali cesty, jak aktivně využít výchovně vzdělávací možnosti výstav i v čase mimo realizované animace a jiné řízené aktivity. K zamýšlení nad tímto tématem nás vedou i jiné důvody.

Z přímé práce s rozmanitými skupinami klientů a následných reflexí realizovaných animačních programů víme, že dnešního návštěvníka, a toho dětského především, nemůže již plně uspokojit tradičně řešená expozice, tzn. vystavené exponáty doplněné jen popiskami, příp. informačními panely. Tuto skutečnost potvrzuje např. nízká návštěvnost výstav, jež sice přinášejí kurátorsky zajímavá témata, ale nejsou koncipovány pro návštěvníka interaktivní formou. I u těchto projektů bývá ovšem často zaznamenán velký zájem o doprovodné programy a animace. Je tudíž zřejmé, že i tyto výstavy mají svůj edukační potenciál, který pouze nebyl dostatečně rozvinut.

Jednou z možností, jak zvýšit interaktivnost výstavy v čase, kdy není přítomen muzejní pedagog, je vytvoření samoobslužného *materiálního didaktického prostředku*. Představme si nyní jeho možné formy a využití v muzejně pedagogické praxi.

Samoobslužné materiální didaktické prostředky v Muzeu umění Olomouc

Pedagogická encyklopedie uvádí, že: „*Pojmem prostředek se v pedagogice rozumí vše, co slouží k dosažení edukačních cílů. Didaktický prostředek označuje všechny předměty a jevy, které zajišťují, podmiňují a zefektivňují výuku a s použitím odpovídajících výukových metod a organizačních forem napomáhají při dosahování výchovně-vzdělávacích cílů. Pojem materiální didaktický prostředek zužuje třídu didaktických*

*prostředků na hmotné nosiče informací, na technická zařízení, výbavu škol, které slouží výchovně-vzdělávacím účelům.*¹

Takovou funkci mohou velmi dobře plnit v prostředí muzea tzv. „náhradní předměty“ neboli „substituty“², které v určitém ohledu nahrazují, příp. doplňují, originál vystaveného díla a dají se z pohledu muzejně pedagogického považovat za variantu didaktické pomůcky. K takovým předmětům např. patří: *kopie, fak-simile, reprodukce, odlitek, imitace, rekonstrukce, model, maketa*.³ Zmíněné předměty mohou být připraveny tak, aby s nimi mohl návštěvník sám manipulovat, a tím poznávat zprostředkovávané dílo.

V některých případech muzejní pedagogové vytvářejí s pomocí odborných a technických pracovníků aktivizující *edukační pomůcky*, které se stávají součástí expozice. Náklady na jejich výrobu jsou většinou velmi vysoké, proto nejčastěji doplňují exponované výstavy delšího trvání nebo stálé expozice. Umístění edukačních pomůcek v těsné blízkosti exponátů klade vysoké nároky na jejich design. Muzejní pedagog proto nejčastěji přináší ideovou koncepci pomůcky, její výsledná podoba a výroba je poté zadána specializované firmě.

Příklad z muzejně pedagogické praxe:

Výše zmíněnou genezi měla i tvorba čtyř interaktivních vzdělávacích pomůcek, které připravili pracovníci edukačního oddělení Muzea umění Olomouc na letní prázdninovou sezónu v roce 2011. Skrze stanoviště s pomůckami se tak stala expozice Arcidiecézního muzea komunikativnější, a tím i přístupnější především pro dětského návštěvníka. Pomůcky jsou záměrně koncipovány tak, aby bez doplňujícího komentáře sami vybízely ke kreativní hře, při níž se mohou děti nejen zabavit, ale také nenásilnou formou seznámit s vybranými exponáty. Jednoduchými herními úkony je pozornost aktérů pomocí nich nasměrována především na vizuální stránku exponátu. Jednotlivé edukační pomůcky, které jsou založeny na principu *obrázkových skládacích kostek, puzzle, či variabilní obrazové skládačky*, rozvíjejí dětskou představivost, obrazovou paměť a dovednost vytvářet esteticky hodnotné variace. Máme-li v této souvislosti použít terminologii schválených kurikulárních dokumentů pro vzdělávací oblast Umění a kultura, dětský divák při interakci s edukačními pomůckami nejčastěji „*užívá a kombinuje prvky vizuálního obrazného vyjádření ve vztahu k celku: v plošném vyjádření linie a barevné plochy*“.⁴

¹ PRŮCHA, Jan. Pedagogická encyklopedie. Vydání první. Praha : Portál, 2009, s. 258.

² WAIDACHER, Friedrich. Příručka všeobecné muzeologie. Bratislava : Slovenské národné muzeum - Národné muzejné centrum, 1999, s. 114.

³ WAIDACHER, ref. 2.

⁴ JEŘÁBEK, Jaroslav - TUPÝ, Jan. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1.9. 2007). Praha : VÚP, 2007. Výtvarná výchova, s. 70. Dostupné z WWW:<http://www.vuppraha.cz/wpcontent/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>.

Obr. 1 a 2: Malí a velcí návštěvníci při hře s edukačními pomůckami ve stálé expozici Arcidiecézního muzea Olomouc. Foto: Zdeněk Sodoma

Jiným druhem materiálních didaktických prostředků využitelných pro edukaci neorganizovaných skupin návštěvníků jsou *textové pomůcky*. Sem spadají např. tzv. *samoobslužné pracovní listy*. Oproti pracovním listům, jež využívá lektor při řízené edukaci, musejí být samoobslužné materiály opatřeny dostatečným textovým aparátem, který nahradí muzejního pedagoga při výkladu a následném zadávání úkolu. Dále by měl být výukový text opatřen klíčem k řešení jednotlivých úkolů a srozumitelně formulovaným slovníčkem důležitých pojmů.

Příklad z muzejně pedagogické praxe:

Sadu samoobslužných pracovních listů připravili odborní pracovníci edukačního oddělení Muzea umění Olomouc na výstavní sezónu 2011 pro potřeby obrazárny kroměřížského zámku, kde od roku 2006 sídlí detašované pracoviště zmíněné instituce. Svým zaměřením a způsobem podání vybraných témat jsou listy uzpůsobeny dvěma věkovým kategoriím uživatelů: dětem mladšího školního věku (od 7 do 10 let) a dětem staršího školního věku a mládeži (od 12 do 18 let). Zájemcům o sebevzdělávání před originálními díly starého umění představují oblíbené žánry tehdejší malby a zpřístupňují zobrazenou tematiku náboženskou, mytologickou či zcela profánní. Zejména při koncepci listů věnovaných otázkám náboženským museli autoři velmi citlivě volit formu potřebného informačního textu a jednotlivých zadání, aby nijak nezkreslili teologické významy a přitom od práce neodradili sekularizovanou část návštěvnické veřejnosti. Jelikož se jedná o téma v dnešní době citlivé, dovolíme si tuto sadu pracovních listů představit blíže.

Kolekce listů nese název *Posel dobrých zpráv* a představuje zájemcům osm desek středověkého mariánského oltáře. Tiskovina je určena pro děti od 7 do 10 let. Autorům bylo dopředu jasné, že se poznávání zvoleného tématu neobejde bez důkladně připraveného slovníčku pojmů. Při jeho sestavování se počítalo s minimální informovaností veřejnosti o dané problematice, proto se ve slovníčku objevují pojmy jako *evangelium*, *Nový zákon*, *Svatá rodina*, *zjevení* apod. Při zprostředkování apokryfu o dětství a povolání Panny Marie je zdůrazněna především jeho narativní stránka, nadpřirozené události spojené s náboženským viděním světa jsou čtenáři předloženy jako přirozená a nedílná součást příběhu. Pro přiblížení a zživotnění jednotlivých aktérů děje dnešním dětem autoři do textu

zakomponovali i odlehčenější pasáže a úkoly, tak např. mohou zájemci „přepsat“ biblickou historii v okamžiku, kdy dochází k setkání Panny Marie s příbuznou Alžbětou. Po odeznění známého Alžbětina zvolání: „*Požehnaná jsi mezi ženami a požehnaný je plod života tvého*“, jsou děti v zadání vyzvány k tomu, aby dopsaly do komiksových bublin, doplněných u postav na reprodukci, vlastní verzi následné komunikace mezi oběma ženami.

Zadání jiného úkolu rozvíjí zase jazykové kompetence. Malí návštěvníci hledají během jeho plnění vhodný výraz pro dnes již archaické slovo *zvěstování*. Jeho nové varianty mohou nacházet např. v oblasti běžné komunikace mezi svými vrstevníky. Pro inspiraci při hledání řešení je jim nabídnuta konkrétní pasáž z Nového zákona, tudíž se setkají s původním pramenem námětu oltářní desky. Také zmíněné zadání svým způsobem zcivilňuje pro někoho možná trochu odtahitý náboženský příběh.

Na tomto místě je ovšem nutné říci, že se autoři pracovního listu při jeho koncepci záměrně vyhýbali pouhému zesvětštění tématu. Samozřejmě se nabízely varianty více rozehrát obecněji pojatou rovinu mezilidských vztahů, tedy vztah mezi matkou a dítětem, hledání smyslu a naplnění života, respekt vůči autoritám apod., nicméně takové zploštění by ochudilo zájemce o získání poznatků z myšlenkového světa předků, kde zázraky a důvěra v ně měly své nezastupitelné místo.

6. Navštívení Panny Marie

Část Bible nazvaná Nový zákon nám popisuje, jak se již těhotná Panna Marie setkala se svou příbuznou Alžbětou. Také ona byla v jiném stavu, později porodila proroka Jana Křtitele. Podle zprávy z *Písma* Alžběta hned poznala, že Marie čeká dítě. Údajně zvolala: „*Požehnaná jsi mezi ženami a požehnaný je plod života tvého*“.

Úkol:
Teď můžete alespoň ve svém pracovním listu „přepsat“ křesťanskou tradici. O čem mohly mezi sebou obě ženy ještě rozprávět. Svoji verzi napiš do komiksových bublin.

Obr. 3: Jeden z úkolů ze samoobslužného pracovního listu *Posel dobrých zpráv*, který byl vytvořen pro obrazárnu kroměřížského zámku.
koncepte: Marek Šobáň, grafické zpracování: Vítězslav Lyach

Významným rysem výstavních expozic ve všech druzích muzeí a galerií, které mají oslovit nejen dětského diváka, je dnes *interaktivita*. Té bývá velmi často docíleno využitím tzv. nových medií. V souvislosti s pohybem neorganizovaných návštěvníků se jedná především o „*interaktivní prvky jako součást výstavy*“.⁵ Takové prvky se mohou stát např. „*součástí exponátu (spouštění jeho operací, rozšíření displejem, zvuky apod.)*“ (tamtéž, s. 193). Častěji ovšem bývají přiřazovány k exponátům. „*Nové technologie zde nabízejí řadu technických řešení – displeje, se kterými může člověk komunikovat slovy, číslicemi nebo grafickými symboly, zvukové vstupy i výstupy, hry se světly, taktilní senzory apod.*“⁶ Neméně využívanou možností je situování takovýchto prvků do těsné blízkosti vystavených exponátů: „*aby návštěvníkům ilustrovaly podstatu vzniku vybraného objektu, jeho vztahy k dalším exponátům, jevům, dějům, událostem, osobnostem, k historickým souvislostem apod.*“⁷

Samozřejmě, že využití uvedených interaktivních prvků je finančně velmi nákladné, investice do nich se proto vyplatí především u dlouhodobějších výstavních projektů či stálých expozic. Nicméně i krátkodobá výstava, pokud to její téma vyžaduje a má být dostatečně exponované, se dá za pomoci nových medií učinit pro neorganizované skupiny návštěvníků divácky atraktivnější.

Za tímto účelem bývá často využívána v tuzemských podmínkách *videoprojekce*. Ta se stala v posledních letech důležitým informačním a vzdělávacím prostředkem také v Muzeu umění Olomouc.

Příklad z muzejně pedagogické praxe:

Kromě krátkých propagačních spotů k vybraným výstavám vznikly ve zmíněné instituci i *filmy edukačního charakteru*, jež mají diváka motivovat k vlastní tvůrčí činnosti v prostoru expozice. Zmínili bychom na tomto místě především dva krátké filmy, které připravili kurátoři a pracovníci edukačního oddělení k výstavě polské sochařky Magdaleny Abakanowicz / Život a dílo. První z nich, nazvaný *Jak na to...*, byl instruktážního charakteru a diváci se mohli pomocí něj seznámit s postupem, jež využívá autorka při tvorbě svých osobitých soch.

Animovaný film *Co je to?* vznikl především pro potřeby nejmenších návštěvníků. Přitažlivou a věku přiměřenou formou dal dětem, ale i dospělým, nahlédnout do východisek náročné existencionální tvorby sochařky. Scénář využívá formu rozhovoru, který mezi sebou vedou před sochami zvědavá dětská a poučenější dospělá postava, což v mnohém může připomínat očekávanou situaci v expozici. Události pohnutého života autorky, jež se tak výrazně promítly do její tvorby, film nikterak nezamlčuje, pouze forma pro jejich sdělení dětskému publiku je zjednodušená a pro větší srozumitelnost často doplněná vhodným přirovnáním. Se způsobem, jakým jsou divákovi podávány informace o výstavě, koresponduje i grafika filmu. Autor zvolil jednoduchý až minimalistický styl s výraznou barevností, která velmi dobře kontrastuje s vloženými monochromními reprodukcemi děl M. Abakanowicz.

⁵ JŮVA, Vladimír. Dětské muzeum : edukační fenomén pro 21. století. Brno : Paido, 2004, s. 193.

⁶ JŮVA, ref. 5.

⁷ JŮVA, ref. 5.

Oba zmíněné edukační filmy mohli návštěvníci zhlédnout v místnosti, která byla pro potřeby výstavy speciálně upravená na výtvarnou dílnu. V ní se dalo pak na získané poznatky reagovat vlastní tvůrčí činností v těsném kontaktu s vystavenými exponáty.

Otázky zůstávají

Tento text zdaleka nevyčerpává celou problematiku vzdělávání neorganizovaných skupin dětských návštěvníků v muzeích a galeriích. To ostatně nebylo ani jeho účelem. Šlo spíše o to přiblížit několik možných přístupů k dané problematice.

S tématem souvisí celá řada otázek, jimiž by se měli v této souvislosti muzejní pedagogové důkladně zabývat. Jedna z nich se např. týká koncepce muzejní expozice, jež by byla co nejlépe využitelná pro edukaci právě neorganizovaných návštěvníků. Některé z materiálních didaktických prostředků v ní umístěné totiž ovlivní její výslednou vizuální stránku, muzejní pedagog tak vstupuje do kompetencí kurátora či architekta výstavy, je tudíž velmi důležité, aby poskytl dostatečně pádné argumenty pro obhajobu svých nápadů. A v dnešní nesnadné ekonomické situaci nás jistě napadne i ryze praktická otázka, zda se vůbec investice do mnohdy velmi nákladných prostředků pozitivně odrazí např. ve vyšší návštěvnosti skupin, pro něž jsou především určeny.

Nezbývá nám než věřit, že solidně vedený výzkum vnese také do této oblasti poznatky, jež pak využijí muzejní pracovníci při tvorbě expozic naplňujících koncept „*přátelského muzea a galerie*“⁸ vůči organizovaným i neorganizovaným návštěvníkům všech věkových kategorií.

⁸ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. Edukační potenciál muzea. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky a sociálních studií, 2009, 286 s.